

۲ - آیا قبر ابوعلی مسکویه در اصفهان است؟

باقلم آذای محمد صدر هاشمی

بدون آنکه بخواهم بتفصیل وارد شرح زندگانی این فیلسوف و مؤرخ قرن پنجم هجری بشوم لازم بنظر میرسد که قبل از باسخ دادن بسؤال وق مختصری از شرح احوال حکیم مذکور را بیان کنم سپس بذکر محل قبر وی پردازم.

ابوعلی احمد بن محمد بن یعقوب مسکویه از مردم ری بنا بگفته صاحب معجم الادب اصلًا ایرانی بوده و جدش اسلام آورده است. یاقوت پس از ستون او بغزارت فضل و ادب و بلاغت او مینویسد:

ابوعلی در ریغان شباب بخلافت ابن عمید پیوست بعد در خدمت سلاطین آل بویه وارد شد و نزد بهاءالدوله دیلمی قرب و هنوزات بسیار یافت و با صاحب عباد روابط پیدا کرد و خود را در فضل و دانش از وی کم ندید و همین هنگام است که دوستان جانب وی را ترک کرده و با خیانت نموده اند. در این باره میگوید:

من غدیری من حادثات الزمان و جفاء الاخوان

سال ولادت ابوعلی مسکویه بتحقیق علوم نیست و در سال وفات او نیز اختلافات است. ظاهراً نهم صفر ۴۲۱ هجری که ابن منده ضبط کرده نزدیکتر بحقیقت میباشد. قدر مسلم این است که حکیم مذکور سینین پیری و دوران کهوات را در کن نموده و در قصیده ای که عمیدالملک را بمناسبت اتفاق عید اضحی و همراه گان در یکروز تبریک گفته از ظهور آثار پیری و طی سین آخری عمر شکایت مینماید و در طی آن میگوید:

و قد بلغت الى اقصى مدي عمرى و كل غربي واستأنت بالنوب اذا تملاط من غيظ على زمنى و جدتني نافخا في جنوة اللهب

یاقوت مینویسد ابوعلی مسکویه عارف به لوم اوائل بود و قسمت عمده از عمر را با همکار خود ابوالطیب کیمیائی رازی صرف تحصیل کیمیا نمود و غالباً بمطالعه کتب محمد بن ذکریای رازی و جابر بن حیان میپرداخت و مع ذلك قسمتی از اوقات خود را بریاست کتابخانه ابن عمید میگذرانید.

ابوعلی کتبی در فنون مختلف تألیف نموده از آن جمله است کتاب الفوزالاکبر و کتاب الفوزالا-غزو کتاب انس الفرید که مجموعه ایست متنضم اخبار و اشعار و حکم و امثال عرب و کتاب ترتیب السعادات و کتاب المستوفی مشتمل بر اشعار منتخب و کتاب جاودان خرد و کتاب السیر. در این کتاب مؤلف از اموری که مایه انصراف نفس از دنیا میگردد بحث نموده و آنرا با حدیث و آیات و حکم و اشعار ممزوج ساخته است. همترین تألیفات او کتاب تجارب الامم در تاریخ است که در آن حوادث جهان را از بعد از طوفان نوح تاسال ۲۶۹ هجری ذکر کرده است و ابو شجاع محمد بن حسین وزیر ملقب به ظهیر الدین ذیلی بر آن نوشته است.

و نیز یاقوت حموی نامه‌ای را که بدیع الزمان همدانی بابوعلی نوشته و در آن پس از سالها دوستی و مودت بین آن دو گله و شکایت نموده نقل کرده است بعلاوه نسخه‌ای از وصیت‌نامه ابوعلی را آورده، خوانندگان گرایی برای اطلاع از هر دو آنها همتوانند باصل کتاب معجم الادبا هرجاچه فرمایند.

صاحب روضات الجنات پس از آنکه شرحی در باره شرح حال ابوعلی مسکویه بیان کرده کتب و مؤلفات او را یاد میکند و من جمله دو کتاب نزهت نama علامی [کذا] و جاودان خرد را بفارسی با نسبت میدهد و در باره کتاب الفوزالا صفر که سابقاً آنرا یاد کردیم مینویسد این کتاب در باره اصول دیانت و حقایق نفوس و این قبیل مباحث و بیش از سه هزار بیت است و بعد اضافه میکند این کتاب بضمیمه مقالات دیگری از ابوعلی مسکویه که ظاهراً مجموعه آنها بفوزالسعاده موسوم میباشد نزد من موجود است.

صاحب روضات الجنات در خاتمه این شرح حال چنانکه معمول او بوده اصرار دارد که با نقشگفتار صاحب: ینه المجالس ابوعلی را شیعه و حتی از متعصیین شیعه قامداد کنم تا بعقیده خود خدمتی بمذهب شیعه نموده باشد. در کتاب روضات سال وفات ابوعلی مسکویه ضبط نشده و با اینکه یاقوت حموی سال وفات او را نقل کرده

(۴۲۱ هجری) صاحب روضات مینویسد که تاریخ تحقیق وفات او بدستم نیامد اما بعضی آنرا بین پانصد و شصت نوشته‌اند.

یس از بیان شرح مذکور بذکر محل دفن ابوعلی مسکویه منظور اصلی از تنظیم این مقاله میپردازیم. قبل از لازم است یادآورشون که هیچیک از کسانیکه شرح احوال این حکیم و مورخ را نوشته‌اند محل قبر او را ضبط نکرده‌اند. فقط صاحب روضات در انتهای شرح حال او مینویسد:

«وقبره الشریف معروف مشهور فی محله خواجو من محلات امبهان المحرّوسة»

با اینکه صاحب روضات ادعای معروفیت این قبر را در عصر خود میکند امروز قبر ابوعلی بكلی غیرمعروف است و احدی حتی پیران قدیم هم از آن اطلاعی ندارند چه فعلاً نه در محله خواجو نه در سایر محلات اصفهان قبری بنام قبر ابوعلی مسکویه موجود نیست و با همه اطلاعی که نگارنده از جزئیات قبور واقع در شهر و خارج اصفهان دارد مخصوصاً بدانستن محل قبر ابوعلی مسکویه علاقه و افری داشته تاکنون نشیدام که کسی در این باره اظهار اطلاعی کند. با تمام احوال مسلم است که این قبر در اصفهان بوده و صاحب روضات با همه دقتی که در نقل و قایع داشته البته بیهوده و بی دلیل چنین ادعائی نکرده است.

بنا بر این باید گفت که این قبر که صاحب روضات آنرا در عصر خود معروف و مشهور گفته یا بعداز ایام او از بین رفته و صورت آن محو شده و یا بعقیده نگارنده چنانچه ذیلاً شرح میدهیم بصورت امام زاده درآمده است.

در انتهای کوچه سید علیخان که از کوچه‌های فرعی خیابان چهارباغ و بخیابان چهارباغ خواجو منتهی میگردد ناچند سال قبل قبرستان وسیعی بنام قبرستان خواجو وجود داشت و هنوز هم بقایایی از این قبرستان موجود است. یس از آنکه مرحوم صدر اصفهانی محله مخربه خواجو را تبدیل به محله جدیدی نمود و خانه هافی برای خود در آنجا احداث کرد و خیابان فعلی را هم در آن محله ایجاد نمود قبرستان خواجو.

نیز بتدریج ازین رفت اما تا زمان صاحب روضات قسمتی از این قبرستان باقی بود و قبر ابوعلی مسکویه نیز در آنجا بوده است و بقرار اظهار بعضی از مطلعین و پیرمردان در این قبرستان قبور دیگری هم از علماء و بزرگان و دانشمندان قدیم اصفهان در آنجا هست که مردم همیشه بزیارت آنها میرفته‌اند.

ظاهراً می‌از علمای عهد ناصری که اصر ارزیادی در انبات درستی و صحبت نسب امام زاده‌های موجود در اصفهان داشته‌اند بعضی از قبور مشاهیر گذشته را اعمازاده قلمداد کرده و در کوشش و کنار هر یک از محلات اصفهان باین ترتیب امام زاده‌ای درست نموده و قبه و بارگاهی بر روی قبر آنها ساخته و مردم را برقن برای زیارت بآن امامزاده‌ها هجر کشده‌اند. بگمان نگارنده یکی از امام زاده‌های جدید‌التأییس آن زمان هم همین امام زاده باقر فعلی است که در کنار قبرستان خواجو واقع شده و بنای آن از عهد ناصرالدین شاه است.

نظیر این وضع بخصوص در اصفهان خیلی زیاد است و نگارنده دو سه نمونه از آن را ذیلاً یاد آور می‌شود:

قبر الراشد بالله که در صحبت آن خواص تردیدی ندارند ولی امروز بنام یکی از فرزندان امام زین العابدین زیارتگاه است. قبر دو تن از سلاطین سلجوقی در محله دارالبیطنه در محوطه مدفن نظام‌الملک بنام دو امام زاده معروف است و نظایر این امام زاده‌ها زیاد است که اسمی مدفوئین اولیه بعضی از آنها فعلاً مجهول است. بنا براین بطن غالب هیتوان گفت که قبر ابوعلی در انتهای گوچه سید علیخان و در کنار خیابان خواجو یعنی همین امامزاده باقر حالیه است.